

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 7 • sayı/issue 2 • (Aralık/December): 648-667

İbn Huzeyme'nin Sahîh'indeki Bâb Başlıkları Hakkında Bir Değerlendirme

*An Evaluation of the Chapter Headings in Ibn Hudhaymah's
Sahîh*

İsa ONAY

Dr. DİB, Diyanet Akademisi, Trabzon Dini Yüksek İhtisas Merkezi

PhD. PRA, Religious Academy, Trabzon Religious Higher Specialization Center

Trabzon/Türkiye

 onay.55@hotmail.com orcid.org/0000-0002-4041-8685

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 08.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 19.11.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2024

Atıf: Onay, İsa. "İbn Huzeyme'nin Sahîh'indeki Bâb Başlıkları Hakkında Bir Değerlendirme". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/2 (Aralık 2024), 648-667. <https://doi.org/10.52637/kiid.1512861>

Cite as: Onay, İsa. "An Evaluation of the Chapter Headings in Ibn Hudhaymah's Sahîh". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 7/2 (December 2024), 648-667. <https://doi.org/10.52637/kiid.1512861>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© İsa ONAY | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

İbn Huzeyme'nin Sahih'indeki Bâb Başlıkları Hakkında Bir Değerlendirme

Öz

Hadisin altın çağı kabul edilen hicri üçüncü ve dördüncü asırlardaki hadis külliyyatına bakıldığında musanniflerin rivayetleri derlemenin yanında aktardıkları hadislerden hareketle siyasî, itikadî sorunlar, fikhî ihtilâflar, sünnet savunusu, re'y ve bid'at karşıtlığı gibi konuları değerlendirdikleri görülmektedir. Rivayetleri değerlendirmenin net hissedildiği alanlardan biri de ale'l-ebvâb sistemde telif edilen eserlerin bâb başlıklarıdır. Bu bağlamda Buhârî (öl. 256/870) ile özdeşleşen "fikhü'l-Buhârî fi terâcimihî" tespitinin İbn Huzeyme'nin (öl. 311/924) *Sahih'i* için de "fikhü İbn Huzeyme fi terâcimihî" denilebilecek nitelikte olduğu söylenebilir. Araştırmanın temel amacı da uzun bâb başlıkları ve hadislerin istishâd yönlerine detaylı işaret etmesiyle ale'l-ebvâb tarzındaki diğer eserlerden ayrılan İbn Huzeyme'nin *Sahih'ini* incelemektir. Diğer taraftan bâb başlıkları altındaki rivayetlerin sonunda hadislerin yorumları, rivayetler arasındaki ihtilâfın giderilmesi veya bir görüşü savunmaya dair açıklamalar yer almaktadır. Ancak bu açıklamalar müstakil çalışmaların konusu olabileceğinden araştırmada söz konusu yorumlara temas edilmeyecektir. Çalışma, bâb başlıklarının mahiyetine ilişkin genel bir değerlendirmeden sonra müellifin hadisçiliği ve fikhî yaklaşımlarının tespitini amaçlayan uzun ve kapsamlı bâb başlıkları örneği üzerinden sürdürülecektir. Yapılan araştırmada bâb başlıklarının zengin bir yapıya sahip olduğu, müellifin senet-metinle ilgili değerlendirmelere, dil tahlillerine ve fikhî kavramlara yer vererek rivayetleri yorumladığı görülmektedir. İlk bakışta senet ve metin yönünden hadisleri titizlikle ele alan bir görünüme sahip olsa da bâb başlıklarında fikhî mezheplerin ihtilâf konularını rivayetler ışığında tartışarak/destekleyerek aktardığı söylenebilir. Özetle, İbn Huzeyme'nin *Sahih'inde* sadece rivayetleri bir araya getirmediği bilakis eserini, kendine has bir metodoloji ve gayeye bağlı yazdığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu tespit bize herhangi bir çalışmadan istifade ederken müellifin kendisini kuşatan şartları ve eserini niçin yazdığını bilerek okumayı gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İbn Huzeyme, Tasnif Metodu, Bâb Başlıkları (Terâcim), İhtilâfu'l-hadis, Fikhu'l-hadîs.

An Evaluation of the Chapter Headings in Ibn Hudhaymah's Sahih

Abstract

When we look at the hadith corpus of the third and fourth centuries of Hijri, which is considered to be the golden age of hadith, it is seen that in addition to compiling the narrations, the compilers evaluated political and theological problems, jurisprudential disputes, defense of the Sunnah, and opposition to opinion and bid'ah based on the hadiths they narrated. One of the areas where the evaluation of narrations is clearly felt is in the titles of the chapters of the works written in the ala al-abwâb system. In this context, it can be said that the determination of "fiqh al-Bukhârî fi al-terâjimihî", which is identified with al-Bukhârî (d. 256/870), can also be called fiqh al-Ibn Hudhayma fi al-terâjimihî for Ibn Hudhayma's *Sahih*(d. 311/924). The main purpose of this study is to analyze Ibn Hudhaymah's *Sahih*, which differs from other works in the ala al-abwâb genre by its long chapter titles and detailed references to the istishâd aspects of hadiths. After a general evaluation of the nature of the chapter headings, the study will continue with the example of long and comprehensive chapter headings aiming to determine the author's hadithism and jurisprudential approaches. The research shows that the structural features of the chapters have a rich content and that the narrations are evaluated in the translations by making sanad and textual evaluations, analyzing the language, and using some fiqh concepts. At first glance, Ibn Hudhayma seems to have dealt with the hadiths meticulously in terms of sanad and text, but the impression is that he conveyed the issues of disagreement of the jurisprudential sects by discussing/supporting them in the light of the narrations in the chapters. To summarize,

it is clear that Ibn Hudhaymah's Sahîh did not only aim to gather the narrations, but it was written with a unique methodology and purpose.

Keywords: Hadith, Ibn Hudhaymah, Method of Classification, Chapter headings (Terâjim), Ihtilâf al-hadith, Fiqh al-hadith.

Giriş

Hicrî üçüncü ve dördüncü asırlar, İslâm kültür tarihine damga vuran şahısların ve eserlerin ortaya çıktığı zamandır. Tedvîn ve tasnif dönemi eserlerinin ilk etapta hadislerin korunması gayesiyle oluşturulduğu düşünülse de eserler, sosyo-kültürel ve ilmî ortamların etkisini bir şekilde hissettirmektedir. Müsned, mu'cem, câmi' ve sünen literatürünün şekillenmesinde musanniflerin ilmî birikiminin, mezhepsel tercihlerinin ve bireysel/toplumsal faydayı gözeten tutumlarının etkili olduğu söylenebilir.¹ Bu dönemdeki müdevvenâta bakıldığında hadis rivayeti/ilmî etrafındaki temel meselelere doğrudan veya dolaylı temas ettikleri ve farklı yapısal özelliklere sahip eserlerin güçlü bir kurguya sahip oldukları görülmektedir. Tarih boyunca hadis ilimleri ve şerh faaliyetlerinin² zenginleşerek devam etmesinde günün ihtiyacının yanında söz konusu çalışmaların metot ve muhtevasını anlama probleminin de etkisi olmuştur. Sadece isnadın satır aralarına dair yapılan çıkarımlar,³ bir dönemin ilmî anlayışını ve meselelerin ne derece tartışıldığına ilişkin ipucu vermektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse muhaddisler, rivayetleri derlemenin yanı sıra konulu sistemle (ale'l-ebvâb) hadisleri yorumlama faaliyeti içine girerek hadislerin fıkhu'nı da çalışmalarına yansıtılmışlardır.⁴ Buhârî'nin (öl. 256/870), İbn Huzeyme'nin (öl. 311/924) ve İbn Hibbân'ın (öl. 354/965) kullandıkları bâb başlıkları (terâcim) birer fıkhu'l-hadîs ürünüdür.⁵ Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inin sistematığına bakıldığında bâb başlıkları ile oluşturmaya çalıştığı ilmî kişiliği nedeniyle "fıkhu'l-Buhârî fî terâcimihî (Buhârî'nin fıkhu bâb başlıklarındadır)" denilmiştir.⁶ Buhârî ile özdeşleşen "fıkhu'l-Buhârî fî terâcimihî" söylemi, İbn Huzeyme için de "fıkhu İbn Huzeyme fî terâcimihî" denilebilecek niteliktedir.

İbn Huzeyme ve *Sahîh*'i hakkında daha önce bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir.⁷ *Sahîhayn*'dan sonra diğer sahihler içinde ilk sırada yer aldığı kabul edilen eser üzerinde sınırlı çalışma olması, eserin tam metnine sahip olmamaktan kaynaklandığı söylenebilir. İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'i, uzun bâb başlıklarında hadislerin ihticâc ve istihâd yönlerine işaret etmesi yönüyle ale'l-ebvâb tarzında yazılan diğer eserlerden ayrılmakta,

¹ Ömer Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu, 2005), 185.

² İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı (Çeşitleri - Özellikleri - Faydalanma Usulleri)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008), 180.

³ Muhammed Enes Topgöl, *İsnadın Satır Araları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2018).

⁴ Konulu hadis edebiyatı için bk. Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 160, 192; Ayrıca bk. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 69.

⁵ Mehmet Görmez, "Fıkhu'l-Hadîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 12/547-549.

⁶ Ali Toksarı, "Sahîhu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri (Terâcimu Sahîhi'l-Buhârî)", *Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî (811-569) Uluslararası Sempozyum (18-20 Haziran 1987)*. ed. Ahmet Hulusi Köker. (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1996), 109-132; Buhârî'nin bab başlıkları üzerine yapılan çalışmalar hakkında bk. Ayşegül Eroğlu, "Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'indeki Bab Başlıkları Üzerine Yapılan Çalışmalar ve İbnü'l-Müneyyir'in el-Mütevârî'si", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 17/1 (2019), 103.

⁷ Enbiya Yıldırım, *İbn Huzeyme ve Sahîh'i* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989); Abdülaziz Şakir Hamdânî Feyyâz, *el-İmâm İbn Huzeyme ve menhecuhû fî Kitâbihi's-Sahîh* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2001); Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Merkezü'l-Buhûs (Kahire: Dâru Te'sîl, 1435), 1/67-74; İbn Huzeyme ve eserleri hakkında yapılan çalışmaların listesi için bk. Osman Aydın, *Muhtelifü'l-Hadîs İlmî Çerçevesinde İbn Huzeyme'nin Sahîh'i* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 18-21; Dilsel tahliller için bk. Bünyamin Aydın - Osman Aydın, "Dilbilimsel Çözümlemelerin Hadislerin Anlaşılmasında Kullanımı: İbn Huzeyme'nin Sahîh'i Özelinde", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/3 (Eylül 2023), 490-513; Rabia Zahide Temiz, "İbn Huzeyme'nin Kitabu't-Tevhîd Adlı Eseri Çerçevesinde Allah'ın Vech Sıfatı İle İlgili Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (Aralık 2015), 112-139.

adeta müdellel bir fikhî kaynak niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla araştırmanın temel amacı, mezhebî etkileri konu başlıklarına güçlü bir şekilde yansıtan İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'indeki bâb başlıklarının yapısını tespit etmektir. Çalışma, müellifin metodunu ve fikhî anlayışını ortaya koyduğunu düşündüğümüz fikhî ihtilâflara işaret eden bâb başlıkları üzerinden sürdürülecektir. Bununla birlikte müellifin rivayetlerin sonunda yaptığı açıklamalar müstakil çalışmaların konusu olacak kadar zengin olduğu için bu çalışmada ilgili yorumlara temas edilmeyecektir. Ayrıca fikhî mezheplerin delilleri ve konuların tartışması da bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.⁸ Çalışmanın sınırlılığı bağlamında zikredilmesi gereken diğer husus ise İbn Huzeyme'nin itikada dair görüşlerine *Kitâbü't-Tevhîd*⁹ adlı eseri üzerinden ulaşılabileceğidir. Çalışmada öncelikle bâb geleneğinin sürecine, İbn Huzeyme ve ilmî kişiliğine dair bir giriş yapıldıktan sonra *Sahîh*'indeki bâb başlıkları üzerinde durulacaktır.

1. Hadis Edebiyatında Bâb Geleneği

Hadis edebiyatı genel olarak ale'r-ricâl ve ale'l-ebvâb sisteme göre düzenlenmiştir. Ale'l-ebvâb sistem, râvileri nazar-ı itibara almaksızın konuları esas alan ve kolaylıkla faydalanmaya imkân sağlayan tasnif türüdür. Hadis tasnifinin başlangıcını oluşturan tebvîb/bâblara ayırma; "cinsleri müşterek olanları bir araya getirme" anlamı taşımaktadır. Zamanla fikhî ve akâid meselelerinde faydalanmak için hadisleri bâblara ayırmak bir gelenek haline almıştır.¹⁰ "Zaten bu sistemin temelinde yatan ana gaye, hadisleri delil oldukları konularda zikretmek ve onlar için birer bâb/konu tahsis etmektir."¹¹

Hatîb el-Bağdâdî'nin (öl. 463/1071) de belirttiğine göre; ilimler sahâbe ve tâbiîn döneminde tedvin edilerek tasnif edilmemiş ve bâblara ayırmak suretiyle telif edilmemişti. Tasnifin ilk ne zaman başladığında ihtilâf edilmekle birlikte o, Abdülmelik b. Abdilazîz b. Cüreyc (öl. 150/767) ve Saîd b. Ebû Arûbe (öl. 156/773) ile başladığını söylemiştir.¹² Özpınar da, hadis rivayetinin geçirdiği süreci şöyle aktarmıştır:

"İbn Hacer (öl. 852/1448), hadis edebiyatının, hadislerin tebvîbi ile başladığını şöyle aktarmaktadır: Tâbiûn devrinin sonlarına doğru hadis ve sünnetin tedvini ile haberlerin bâblara (konulara) göre düzenlenmesi işi başlamıştır. Çünkü bu dönemde âlimler çeşitli bölgelere dağılmış, Havâric, Revâfiz ve Kaderiyye gibi bidat fırkaları çoğalmıştır. Hadisleri ilk toplayanlar Rebi' b. es-Sabih (öl. 160/777) ve Saîd b. Ebû Arûbe ile diğerleri olmuştur. Bunlar her bâbı birbirinden ayrı tasnif etmişlerdir. Bu şekilde hadislerin tek bâb üzere tasnifi, üçüncü tabakaya mensup âlimlerin ahkâmı tasnif etmelerine kadar devam etmiştir."¹³

İbn Hacer'in verdiği bilgilerden hareketle önce hadislerin tedvîn ve tebvîbi ile işe başlandığı, böylece hadislerin konularına göre bir araya getirilmesinin ardından kitaplarda tasnif edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Sahâbe döneminden itibaren hadislerden fikhî hüküm çıkarıldığına göre delil zikretme gerektiğinde hangi delilin hangi konuyla ilgili olduğu göz önüne alınırsa şeyhlerden hadislerin alınması esnasında bir bâb mantığının geliştiğini söylemek mümkündür.¹⁴ Dinî pratiklerin yerine getirilmesinin hadislerden istinbat edilen hükümlerle irtibatlı olduğu düşünüldüğünde¹⁵ sünen tarzı hadis kitaplarının şekillenmesinde

⁸ Bu konuda erken dönemde ahkâm hadislerinin yorumlanmasına yer veren bir âlim de İbn Huzeyme'nin çağdaşı Tahâvî'dir (öl. 321/933). bk. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zuhri en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câdilhak (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994).

⁹ Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbü'rî İbn Huzeyme, *Kitâbu't-Tevhîd ve isbâtu sıfâti'r-Rab 'azze ve celle*, thk. Abdülazîz b. İbrâhîm eş-Şehvân (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1414/1994).

¹⁰ Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1983), 274-275.

¹¹ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 50.

¹² Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'*, thk. Mahmûd et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1983/1403), 2/280; Tasnif dönemi başlangıcına dair bk. Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 24.

¹³ Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 22.

¹⁴ Sülemî, "Tebvîbü'l-hadis", 366.

¹⁵ Abdurrahman b. Nüveyfî b. Fâlih es-Sülemî, "Tebvîbü'l-hadis -menhecühû ve tetavvuruhû et-tarihî 'inde'l-muhaddisin-", *Mecelletü câmiatü Ümmülkura li ulûmi's-şer'ati ve'd-dirâsati'l-İslâmiyye* 85 (2021), 359.

fikhî yaklaşımın etkisi olduğu görülür. İlmî araştırmaların ortaya çıkardığı bir ihtiyacın karşılanması¹⁶ ile yakından alakalı olan bâblandırma faaliyeti giderek mükemmelleşmiş ve kullanımı kolay çalışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.¹⁷

Bâb başlıklarının tercihinde âyetlerden iktibaslar, rivayetlerin lafız ve manalarının yanı sıra ihtilâf konusu olan fikhî, kelâmî, siyasî meseleler etkin olmuştur. Örneğin; “haber-i vâhidin bilgi değeri”, “Hz. Peygamber’in hadisine saygı ve ona muhalefet edenlerle mücadele etmek”, “re’y ve kıyastan uzak durmak”, “bid’atçı ve münakaşacılar uzak durmak”; Cehmiyye, Mürcie gibi ekollerin insanın filleri, sıfatlar gibi konulardaki görüşlerine karşı hadis ile cevap vermek gibi yaklaşımları,¹⁸ muhaddislerin bâb başlıklarına yansıtıkları görülmektedir. Bu konuda Buhârî ve Ebû Dâvûd (öl. 275/889), yaşanan fikrî cereyanlara karşı bir duruş sergilemişler ve tepkilerini tahrîc ettikleri rivayetler üzerinden göstermişlerdir.¹⁹ Bu konuda fikhî yönden dikkat çeken önemli bir eser de Nesâî’nin (öl. 303/915) *Süneni*’dir. Nesâî, kendi hocası Buhârî’nin metodunu, bâbları daha detaylı alt başlıklara ayırmak suretiyle devam ettirmişti. Bundan dolayı fikhü’l-hadîs konusunda yaşadığı dönemdeki âlimlerin önüne geçtiği ifade edilmiştir.²⁰ Başlangıçta daha çok üst/ana başlıklar şeklinde görülen tasnif mantığı,²¹ İbn Huzeyme’ye gelince mezhepsel etkinin güçlü bir şekilde hissedildiği uzun ve detaylı başlıklara dönüşmüştür.²² Tasnif öncesi süreçteki fikhî ihtilâfların tercemelere yansması ile ilgili²³ yapılacak çalışmalar içinde İbn Huzeyme’nin *Sahîh*’i önem arz etmektedir. Bâb başlıklarının gelişim sürecini irdelemek, hadis yorumculuğuna etki eden unsurları da tespit etmeye imkân sağlayacaktır.²⁴

2. İbn Huzeyme ve İlmî Kişiliği

Hicrî üçüncü ve dördüncü asır, sahâbe-tâbiîn dönemlerinden itibaren devam eden ilmî faaliyetlerin zirveye çıktığı ve meyvelerini verdiği bir zamandır. Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbûrî, hadis ve fıkıh ilimlerinde temayüz etmiş; hadisin altın çağında mutlak müctehid seviyesinde kabul edilen önemli fakihlerden biridir. 17 yaşından itibaren ilim yolculukları yapmış; ilmî seyahatleri arasında Nişâbur, Merv, Rey, Şam, Cezîre, Mısır, Vâsıt, Bağdat, Basra ve Kûfe gibi merkezler yer almaktadır. Buhârî ve Müslim’in (ö. 261/875) de içlerinde yer aldığı devrin önemli âlimlerinden hadis dinlemiş; kendisinden hadis dinlediği hocalardan bir kısmı da İbn Huzeyme’den rivayet etmişler; Buhârî ve Müslim, *Sahîhayn* dışındaki eserlerinde ondan nakilde bulunmuşlardır.²⁵

¹⁶ Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, 275; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 49.

¹⁷ Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 22.

¹⁸ Yücel, *Hadis Tarihi*, 79.

¹⁹ İlmî ve fikrî tartışmaların *Sahîhu Buhârî*’ye yansımaları hakkında bk. Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 314-404; Ayrıca bk. Sema Korucu Güven, *Siyasi ve İtikadî Tartışmaların Kütüb-i Sitte’deki Yansımaları* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023).

²⁰ Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Nisâbûrî el-Hâkim, *Ma’rifetu ulûm’l-hadîs*, thk. es-Seyyid Mu’zam Huseyn (Beyrut: y.y., 1397/1977), 82.

²¹ Müslim’in (öl. 261/875) *Sahîh*’ine gelince müellifin bâb başlıklarına yer vermediği kitabını ana bölümlere ayırdığı; bâb başlıklarının Nevevî (öl. 676/1277) tarafından belirlendiği genel kanaattir. İbnü’s-Salâh (öl. 643/1245), Müslim’in bâb başlıklarını belirlediği halde eserin muhtasar olmasını gözettiği için yazmadığını savunmaktadır. İsa Onay, “Ulûm’l-Hadîse Katkısı Bağlamında Müstahrec Türü Eserlerin Mahiyeti”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/3 (2021), 1332.

²² Sülemî, “Tebvîbü’l-hadîs”, 414.

²³ Sülemî, “Tebvîbü’l-hadîs”, 392; Buhârî’nin kendisinden önceki tasniflerden istifade edip etmediği tartışması için bk. Fuat Sezgin, *Buhârî’nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar* (İstanbul: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1956), 75-82.

²⁴ Hac ve misvak konusundaki bâb başlıklarının tarihsel gelişim serüvenine dair bir çalışma için bk. Sülemî, “Tebvîbü’l-hadîs”, 369, 382. Kütüb-i Sitte müelliflerinin bâb başlıkları hakkında bir değerlendirme için bk. Asma Albogha, “Kütüb-i Sitte Müelliflerinin Bâb Başlıkları Altında Zikrettikleri Hadislerin Tertibinde Takip Ettikleri Yöntemler Üzerine Bir Araştırma ve Değerlendirme”, *Kilitbahir* 21 (2022), 119-136.

²⁵ Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtu’s-Şâfi’iyyeti’l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (b.y.: Hicri lî’t-Tibâ’ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî’, 1413), 3/110; Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme

Çeşitli meselelere dair yazdığı cüzler hariç, telif ettiği kitapların yüz kırkı aştığı söylenmiş, ancak kitaplarından bir kısmı elimizde basılı halde bulunmaktadır. Kaynaklarda ona nispet edilen çalışmaların, “müstakil mi olduğu yoksa müellifin *Kitâbü'l-kebîr* olarak bahsettiği eserin bir parçası mı?” olduğu tartışmalıdır. Muhammed Mustafa el-A'zamî (1932-2017) yaptığı değerlendirmede zikredilen eserlerin *Kitâbü'l-kebîr*'in bir kısmını oluşturduğu kanaatindedir.²⁶ Ebû Bekir en-Nakkâş (öl. 369/979[?]), imamların imamı denilen İbn Huzeyme'nin “16 yaşından beri bir meselede kimseyi taklit etmedim.” dediğini aktarmıştır. Ebu Bekir es-Sayrafi (öl. 330/941) de Ebü'l-Abbâs b. Süreyc'ten (öl. 306/918) nakille; “onun hadisteki nükte ve manaları titizlikle ortaya çıkardığını” söylemiştir.²⁷ Kendisinin Kur'ân sûrelerini ezberlediği gibi hadisten çıkacak fikhî hükümleri de ezberlediği, adâletini tespit noktasında başkalarına danışmaya gerek olmadığı ve imam vasfını haiz olduğu söylenmiştir.²⁸ İbn Hibbân, hocası hakkında: “Yeryüzünde süneni, hadislerin lafızlarını, sahih rivayetleri ve onlara yapılan ziyadeleri Muhammed b. İshâk'tan daha iyi bilen kimse görmedim, sanki sünnet onun gözleri önünde idi.”²⁹ sözleriyle onun ilmî müktesebatına işaret etmiştir.

Şâfîiler, onu kendi mezheplerinden olanları zikrettikleri tabaka içinde sayarlar. Tâceddin es-Sübkî'nin (öl. 771/1370) dediğine göre dört Muhammed yani Muhammed b. Nasr (öl. 294/906), Muhammed b. Cerîr (öl. 310/923), İbn Huzeyme ve İbnü'l-Münzir (öl. 318/930) mutlak müctehid seviyesine ulaşmış olsalar da Şafîî usulüne göre hareket etmiş olmalarından dolayı mezhebin dışına çıkmış sayılmazlar.³⁰ Bununla birlikte İbn Huzeyme kimi meselelerde Şâfîilere ve Ehl-i hadîse muhâlif görüşler belirtmiş, hatta Hanefîlerin görüşünü benimsediği de olmuştur. Yapılan bazı değerlendirmelerde; “ona nispet edilen Şâfîilik iddialarına daha temkinli yaklaşılması”³¹ gerektiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte onun Şâfîî mezhebi ve Ehl-i hadîsin görüşlerini savunduğu hususlar da azımsanamayacak kadar çoktur.

3. İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'indeki Metodu

Eserin adı ve mahiyetine dair değerlendirme, bizzat İbn Huzeyme tarafından *Sahîh*'in ilk kitabı olan *Kitâbü'l-Vudû*'nun başında yapılmıştır. Buna göre eserin tam adı *Muhtasarü'l-muhtasar mine'l-müsned 'ani'n-Nebî sallallâhu 'aleyhi ve sellem bi-nakli'l-'adl 'ani'l-'adl mevsûlen ileyhi sallallâhu 'aleyhi ve sellem min gayri kat' fi'l-Isnâd ve lâ cerh fi nâkili'l-ahbârilleti nezküruhâ bi-meş'etillâhi te'âlâ*'dır.³²

Beyhakî (öl. 458/1066), İbn Dakîkûl'îd (öl. 702/1302), İbn Teymiyye (öl. 728/1328), Zehebî (öl. 748/1348), Zeylaî (öl. 762/1360), İbnü'l-Mülakkın (öl. 804/1401) gibi âlimler eserin ismini *Muhtasarü'l-muhtasar* olarak ifade etmişlerse de Münzirî (öl. 656/1258) sonrasında *Sahîh* ve *Sahîhu İbn Huzeyme* şeklinde meşhur olmuştur.³³ Buhârî ve Müslim'in

en-Nisâbü'rî İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1992), 1/7-9.

²⁶ Muhammed Mustafâ el-A'zamî, “Mukaddime”, *Sahîhu İbn Huzeyme*, mlf. Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbü'rî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 2. Basım, 1413/1992), 1/15; Ayrıca bk. Hâkim, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*, 83.

²⁷ Hâkim, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*, 83; Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî eş-Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru'r-Râid, 1390/1970), 106.

²⁸ Sübkî, *Tabakât*, 3/118.

²⁹ Sübkî, *Tabakât*, 3/118; Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed Ali el-Karî, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Darü'l-Erkâm, ts.), 318.

³⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh (Te'sîl)*, 1/36; Sübkî, *Tabakât*, 3/109.

³¹ Aydın, *Muhtelifü'l-Hadîs İlmî Çerçevesinde İbn Huzeyme'nin Sahîh'i*, 104.

³² *Sâhîh*'in alt bölümlerinin konu başlıklarında *Muhtasar*'dan bahseden müellifin başka bir kitaptan hareketle bu eseri oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca *Kitâbü's-siyâm*'ın başında kitabın ismini tekrar ederek râvilerde bir kusur varsa onu da beyan ettiğini, böylece kitaptan istifade etmek isteyenlerin yanılmasına engel olarak sahih hadisleri derlediğini söylemektedir. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/186.

³³ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/20; İbn Huzeyme, *Sahîh (Te'sîl)*, 1/41.

eser isimlerinin zamanla kısaltılarak sadece *Sahîh* şeklindeki ifade edilmesinde olduğu gibi İbn Huzeyme'ninki de *Sahîh* şeklinde kullanımı yaygın olmuştur.³⁴ *Sahîh*'in içinde kendi eseri hakkındaki *Kitâbü'l-kebîr* ifadelerinden ayrıca söz konusu esere yaptığı atıflardan hareketle elimizdeki bu çalışmanın (*Muhtasaru'l-muhtasar*) İbn Huzeyme'nin daha kapsamlı bir eserinin özeti sayılabileceği;³⁵ bununla birlikte Şerefüddîn ed-Dimyâtî'nin (öl. 705/1306) de dediğine göre bize *Sahîh* adlı kitabın da tam halinin dörtte birinin ulaşılmış olduğu anlaşılmaktadır.³⁶

İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'i, âdil râvilerin muttasıl bir şekilde aktardıkları hadisleri bir araya getirmeyi amaçladığı için birçok hadisçiye göre *Sahîhayn*'dan sonra gelmektedir. Ebû Saîd el-Alâî (öl. 761/1359), bâblara göre tertip edilmiş kitapların en güzeli olduğunu, birçok konuda *Kütüb-i Sitte*'ye muvafakat ettiğini, *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin de kendisinden hadis aktardığı birçok hocaya müşareket ettiğini ve şartlarının *Sahîhayn* şartlarına yakın olduğunu söylemektedir.³⁷ Münâvî (öl. 1031/1622) *Sahîhayn* hariç sahih hadisleri derleyen kitaplardan bahsederken İbn Huzeyme, İbn Hibbân, Ebû Avâne (öl. 316/929) ve Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (öl. 405/1014) eserlerini zikretmekte ayrıca İbn Huzeyme'nin eserinin daha sahih olduğunu söylemektedir.³⁸ İbn Hibbân'ın *et-Tekasîm ve'l-envâ'* adlı eserinin İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'ine dayandığı iddia edilmişse de Ahmed Muhammed Şâkir (öl. 1958) yaptığı mukayese neticesinde bunun doğru olmadığını savunmaktadır.³⁹

İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'i, delillere dayalı fikhî istinbatlarla meşgul olanların uzak kalamayacağı, eşsiz kıymeti haiz bir kitap sayılır. Hadis ilmiyle iştigal edenler, İbn Huzeyme'nin garîb kelimeleri ve müşkili izahı, müphemî açıklığa kavuşturması, müteâriz hadislerdeki ihtilâfı gidermesi ayrıca sened ve metinle ilgili yaptığı açıklamalar sayesinde onun *Sahîh*'inden istifade edebilir.⁴⁰ Hâkim, fikhü'l-hadîsle ilgili bir bahis açtıktan sonra hadis ve fikhî bir araya getirenlerden birinin de İbn Huzeyme olduğunu söyler.⁴¹ "Resûlullah'tan sahih senedle rivayet edildiği halde birbiriyle çelişen iki hadis bulunmadığını, kimin yanında böyle bir hadis varsa getirsin onu tevil edeyim."⁴² sözleriyle ün salan İbn Huzeyme, başta ihtilâfî'l-hadîs olmak üzere hemen bütün hadis ilimlerine atıfta bulunmakta ve fikhî bâblarına göre düzenlediği kitabının bâb başlıklarında fikhî görüşlerine yer vermektedir.⁴³ İbn Huzeyme, konulara ilişkin hadisleri rastgele değil büyük bir titizlikle adeta kompozisyon yaparak ele alır,⁴⁴ bazen de rivayetleri diğer çalışmalarında detaylı bir şekilde değerlendirdiğini söyleyerek kendi eserlerine atıfta bulunur.⁴⁵ Atıfta bulunduğu eserlerin biri de itikâdî konuları müstakil olarak ele aldığı *Kitâbu't-Tevhîd*'dir. *Sahîh*'in içindeki sınırlı örneklerin⁴⁶ ötesinde İbn Huzeyme'nin itikadi firkalara dair görüşlerini bu

³⁴ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/16.

³⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/17, 22. Kendi eserine atıf yaptığı yerlerden birinde *el-Müsnedü'l-kebîr* olarak bahsetmektedir. bk. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/199.

³⁶ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/21; İbn Huzeyme, *Sahîh (Te'sîl)*, 1/42.

³⁷ Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî b. Abdillâh ed-Dimeskî el-Alâî, *İşâratu'l-fevâid*, thk. Merzûk b. Heyyâs Âl-i Merzûk ez-Zehrânî (b.y.: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1425/2004), 1/321.

³⁸ Zeynuddîn Muhammed Abdurraûf b. Tâcu'l-Ârifîn el-Haddâdî el-Münâvî, *el-Yevâkîf ve'd-durer Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, thk. el-Murtazâ ez-Zeyn Ahmed (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1999/1420), 1/385; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 96.

³⁹ A'zamî, "Mukaddime", 1/22.

⁴⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh (Te'sîl)*, 1/50-51.

⁴¹ Hâkim, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*, 63, 83; ayrıca bk. eş-Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 160; Ali el-Karî, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker*, 318.

⁴² Ali el-Karî, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker*, 375.

⁴³ Feyyâz, *İbn Huzeyme ve Menhecuhû*, 430; Mustafa Işık, "İbn Huzeyme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 20/79-80.

⁴⁴ Yıldırım, *İbn Huzeyme ve Sahîh*'i, 59.

⁴⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/186, 276.

⁴⁶ Bir örnek için bk. Mürcie'nin hidayeti istemeyi caiz görmediği düşüncesinden hareketle kendisine Allah nübüvveti verdiği halde Hz. Peygamber'in namazda iftitahtan sonra hidayeti talep etmiş olmasından hareketle müminlerin de duada hidayeti istemesinin caiz olduğunu söyler. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/185.

eserinde görmek mümkündür. Araştırmanın çıkış noktasını oluşturan bâb başlıkları konusu, Buhârî'nin eserinde fikhî ve itikâdî boyuta sahiptir. Bu bağlamda yöntemsel açıdan Buhârî ile mukayese edilebilecek *Kitâbu't-Tevhîd*'e çalışmanın sınırlılığı açısından müracaat edilememiştir. Yine sınırlılık nedeniyle hadislerdeki ihtilâfı giderme çabasına⁴⁷ temas etmemiz *Sahîh*'indeki bâb başlıkları üzerinde durmayı amaçlamaktayız.

3.1. İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'indeki Bâb Başlıklarının Mahiyeti

İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'indeki fikhî konuları ele alan kitap/bölüm sayısı 7; bâbların sayısı 2170; hadislerin sayısı 3551'i merfû 22'si mevkuf olmak üzere toplam 3573'tür.⁴⁸ İbn Huzeyme meseleleri uzun bâb başlıklarıyla detaylandırması yönüyle başta hocası Buhârî ve diğer musanniflerden bariz bir şekilde ayrılmaktadır.⁴⁹ Tespitlerimize göre *Sahîh*'teki toplam 2170 bâbdan 314'ünde uzun izahlar görülmektedir. Fikhî eğilimlerini bâb başlıklarında belirten İbn Huzeyme, meselelerin gerekçelendirmesini ise rivayetlerin sonunda yer verdiği görüşleriyle yapmıştır.⁵⁰ *Sahîh*'ini inceleyen bir kimse onun ilmî kudretini, bilgisinin genişliğini, zekâsının keskinliğini, kitap ve sünneti anlamadaki derinliğini, nasrlardaki incelikleri, usûl ve fûrûya ilişkin delilleri ortaya çıkarmadaki ve hüküm istinbat etmedeki yetkinliğini görür.⁵¹ Buradan hareketle İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde yer alan bâb başlıklarına dair şöyle bir kapsamdan bahsedilebilir:

a. Çeşitli yönere hamledilebilecek genel haber sîgasını kullanarak aktardığı ancak okuyucunun rivayeti okuduğunda kastedileni anladığı bâb başlıkları.⁵²

b. Çeşitli ihtimallere gelmeyecek şekilde özel haber sîgası kullandığı, hadisle mutabakatı tam olduğu için doğrudan lafzın kastedtiği şeyi ortaya koyan bâb başlıkları.⁵³

c. Hadiste geçen kelime ile ne kastedildiğine işaret eden bâb başlığı. Örneğin; "uyku esnasında elinin nerede dolaştığını bilmez" derken "bedeninin neresine temas ettiği"⁵⁴ ifadesi ile hadisteki muğlaklığı izah etmektedir.

d. Bir hükmün nasıl ortaya çıktığını ve ilk başlangıcına (bidâyet) dikkat çektiği bâb başlıkları. Örneğin; "ezanın başlangıcına dair süreci" anlatan rivayeti bâb başlığında ele alarak ezanın teşrî tarihini bilmeye katkı sağlamaktadır.⁵⁵ "Oruç ibadetinin başlangıçta isteyenlerin, fakirleri doyurma serbestliği söz konusu iken sonradan oruç tutmanın farz olduğu ve muhayyerliğin nesh edildiğini" söylediği bâb başlığı⁵⁶ hem ibadetin farz kılınma sürecine hem de nesih olgusuna işaret etmektedir.

e. Fikhî ihtilâflara dair kendi görüşünü de ortaya koyduğu bâb başlıkları. Örneğin; "öğle ve ikinci namazlarının son iki rekâtlarında yapılacak kıraatın 'Fâtiha mı olacağı yoksa tesbih mi?' olacağı" konusundaki ihtilâfa işaret etmiş, "kıraat etmez, tesbih eder" diyen kimselere cevap vermiş, "namazı ümmete öğretme görevini Allah, Peygamber'ine (s.a.v.) emretmiştir" diyerek konuyu tartışmıştır. Özetle, son iki rekâta "Fâtiha okumaz, tesbih eder" diyenleri Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine aykırı davranmakla eleştirir.⁵⁷

f. Fakihlerden birinin görüşünü zikrederek bâbda onun istidlâl ettiği rivayeti aktardığı bâb başlığı. Örneğin; "Mekke'ye dışarıdan gelerek hac ve umreyi birlikte (kıran) yapanların

⁴⁷ Muhtelifü'l-hadîsle ilgili yaklaşımı için bk. Feyyâz, *İbn Huzeyme ve menhecuhû*, 1/442, 449; Aydın, *Muhtelifü'l-Hadîs İlmî Çerçevesinde İbn Huzeyme'nin Sahîh'i*, 129.

⁴⁸ İbn Huzeyme, *Sahîh (Te'sîl)*, 1/111.

⁴⁹ Feyyâz, *İbn Huzeyme ve menhecuhû*, 404.

⁵⁰ Aydın, *Muhtelifü'l-Hadîs İlmî Çerçevesinde İbn Huzeyme'nin Sahîh'i*, 98-100.

⁵¹ Feyyâz, *İbn Huzeyme ve menhecuhû*, 404-405.

⁵² İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/258.

⁵³ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/77-78.

⁵⁴ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/52.

⁵⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/188; Feyyâz, *İbn Huzeyme ve menhecuhû*, 408.

⁵⁶ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/300.

⁵⁷ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/253; Feyyâz, *İbn Huzeyme ve menhecuhû*, 409.

tek tavaf yapmasının yeterli olduğunu, iki tavaf yapmak gerekir diyenlere karşı delildir” diyerek açıklar.⁵⁸

g. Hadisten çıkan hükme bâb başlığında yer vermesi. Örneğin; “kadının cihadının hac ve umre olması, haberde umrenin de hac gibi vacip olduğunun delili vardır” bâbı.⁵⁹

h. Hadisin nâsîh-mensûh olduğuna dair bâb başlığı. Örneğin; “cinsel münasebet sonrasında inzal gerçekleşmediğinde guslün gerekmediğine dair ruhsatın sonradan neshedildiğinin” açıklandığı bab.⁶⁰

i. İbn Huzeyme'nin bâb başlıklarında dikkat çeken hususlardan biri de, hocası Buhârî'nin yaptığı gibi âyetlerden istifade etmesidir. *Sahîh*'te iki yüze yakın bâbın, Kur'ân'dan alıntılarla inşa edilmesi söz konusudur.⁶¹ Bâb başlığında ayetin bir bölümünü zikrederek sonrasında âyetin sebep-i nüzûlüne veya hadisin beyan yönüne dikkat çeken rivayetlerin yer aldığı bâb başlıkları.⁶²

i. Âyet veya hadisin metni ile birlikte tefsîrî niteliği taşıyan bâb başlığı.⁶³ Örneğin; “namaz kılanın önünden geçen kimsenin şeytan diye nitelendirilmesini *insan ve cin şeytanları*”⁶⁴ âyetinden delil getirerek açıklamaktadır.⁶⁵ Âyetten hareketle her ne kadar isyankâr âdemoğluna şeytan denilse dahi namaz kılanın önünden geçen kimse için gaybî bir varlık olan şeytanın kastedilmediği, bizatihi namaz kılanın önünden geçme eyleminin kötülendiğini söyleyerek hadisi yorumlamaktadır.

k. Bazen bâb başlıklarında “sünnettendir” diyerek nitelediği durumlar yer almaktadır. Örneğin; “namazda yanılmadan dolayı sehiv secdesi yapması gereken kimsenin yanlışlıkla konuştuğundan sonra sehiv secdesi yapamayacağını söyleyenlerin, Hz. Peygamber'in sünnetine muhalif hareket ettiğini, Hz. Peygamber'in sünnetinde konuştuğundan sonra da sehiv secdesi yapıldığının deliline dair bâb”⁶⁶ bunlardan biridir.

l. Sahâbe ve tâbiîn sözlerine yer veren bâb başlıkları.⁶⁷ Örneğin; “Mâide sûresi 6. âyetteki ayakların yıkanmasını (وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ) ifade eden kısımda takdim-tehir olduğunu, sahâbeden İbn Mes'ûd (öl. 32/652-53), İbn Abbâs (öl. 68/687-88) ile Urve b. Zübeyr'in (öl. 94/713) ayaklar hakkındaki hükmün yıkama üzerine atfedildiği” görüşlerine yer vermiştir.⁶⁸ Âyetin, Râfîzîlerin ve Hâricîlerin iddia ettikleri gibi yorumlanamayacağını sahâbeden delil getirmek suretiyle ispata çalışmaktadır.

m. Rivayetin metnindeki ilavelere (müddrec) işaret eden bâb başlığı. Örneğin bu başlıkta; “Zührî'nin sehiv secdesiyle ilgili aktardığı zül'-yedeyn rivayeti sonundaki beyanın hadisten zannedildiğini” değerlendirmesi zikredilebilir.⁶⁹

n. Hadisin senet veya metninde değişmelerin (kalb/maklûb) olduğuna, buradan hareketle ravinin zabt problemine işaret ettiği bâb başlıkları yer almaktadır. Örneğin; “yolcunun mukim olanlara namaz kıldırması ve mukimlerin namazı nasıl tamamlayacağındaki ihtilâfa, haberde kalb'in olduğuna ayrıca *haber sahihse*” diyerek bâb başlığında konunun birçok boyutuna işaret etmektedir.⁷⁰

⁵⁸ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/225; Feyyâz, *İbn Huzeyme ve menhecuhû*, 410.

⁵⁹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/359; Feyyâz, *İbn Huzeyme ve menhecuhû*, 412.

⁶⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/112.

⁶¹ Aydın, *Muhtelifü'l-Hadis İlmî Çerçevesinde İbn Huzeyme'nin Sahîh'i*, 99.

⁶² İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/90.

⁶³ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/208.

⁶⁴ el-En'âm 6/112.

⁶⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/17.

⁶⁶ bk. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/132, 4/30.

⁶⁷ Feyyâz, *İbn Huzeyme ve menhecuhû*, 414.

⁶⁸ İbn İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/85.

⁶⁹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/124.

⁷⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/70. Örnekler için bk. 2/20, 39, 103, 233, 338, 343, 354.

o. Mücmel ifadelerin (mücmel gayri müfesser) geçtiği rivayetleri aktardıktan sonra konunun detaylarına işaret eden (müfesser) hadislerin geçtiği rivayetlere verdiği bâblar. Örneğin; “abdestsiz namaz olmayacağını ve imam hutbe okurken konuşan kimsenin cuma namazının faziletinin sevabını gidereceğini ancak namazı tamamıyla geçersiz kılmayacağını” ifade eden bâb başlığı.⁷¹ Diğer bir örnek ise; “harem ve harem dışında (hill) öldürülmesine cevaz verilen hayvanların” önce genel olarak zikredildiği bâb başlığı, ardından “bütün kargaların değil sadece bir türünün yemek için öldürüleceğini” izah eden bâb başlığı.⁷²

ö. Müellif aynı konudaki rivayetleri önce âmm sonra hâs veya mücmelden sonra müfesser olan rivayete yer vermektedir. Umum lafızdan hususi manaların kastedildiğini beyan eden (lafzı âmm murâduhû hâs) bâb başlıklarında⁷³ birçok örnek görülmektedir. Örneğin; suyun necis olması konusunda “suyu hiçbir şey kirletmez” rivayetini verdikten sonra müfesser olan rivayeti bir sonraki bâbda ele almaktadır.⁷⁴

p. Birden fazla konuyu toplayan ana konu başlığı sayılabilecek bâblara yer vermesi; “ezan ve ikamet konusundaki gelen hadisleri toplayan (cümma’)

r. Kendisinden önce İbn Mâce (öl. 273/887), Ebû Dâvud (öl. 275/889) ve Nesâî’nin eserlerinde görülen⁷⁶ rivayetlerde bahsedilen uygulamaların yapılaş şekillerinden bahseden bâb başlıkları. “Hz. Peygamber’in nasıl misvak kullandığı, abdest alış şekli, binek üzerinde tilâvet secdesi nasıl yapılabileceği” gibi durumlar buna örnektir.⁷⁷

s. İbn Huzeyme’nin Arap diline vukufiyetine işaret eden bâb başlıkları. Örneğin; et yedikten sonra abdest almayı veya ağız yıkamayı (mazmaza) ve cünüplükten dolayı hemen gusül alamayacakların abdest almasına” dair rivayetlerin bâb başlıklarında Arapların “el yıkamayı” abdest alma (vudû’) kelimesi ile de kullandıklarına işaret etmektedir.⁷⁸ Arapların dil kullanımına dair bir örnek de *şatr* (الشَّطْرُ) kelimesiyle ilgilidir. Müellif, Arapların bir kelimeye bazen birbirinden farklı iki anlam verdiklerini söyleyerek *şatr* kelimesinin hem yarı (nısf) hem de cihet, yön anlamlarına geldiğini söyleyerek metnin anlaşılmasında dilsel öğelerden istifade etmektedir.⁷⁹ Dilsel tahlillerden biri de; “yeryüzünün hepsi mescit kılındı” rivayeti hakkında görülmektedir. Müellif burada “küll” ifadesinin her zaman bütün, hepsi anlamına gelmediğini, ba’ziyyet/bir kısmı anlamına da geldiğini belirterek bu konuyu diğer eserlerinde de ele aldığını söyler. Burada müellifin “küll” edatı hakkında söyledikleri aynı zamanda konuyla ilgili diğer hadisler sebebiyledir. Kısaca “yeryüzünün hepsi mescit kılındı” denirken bazı rivayetlerdeki hamam, kabristanlıkların ve deve ağıllarının namaz kılmak için uygun olmadığı hükmünü de göz önünde bulundurmaktadır.⁸⁰ Ayrıca İbn Huzeyme’nin, hadisteki kapalı kalan ve ihtilâfa sebep olan kelimeler hakkında bilgi vermesi söz konusudur. Örneğin bâb başlığında: “Ka’b; ayağın üst kısmındaki kemik çıkıntısı olmayıp ayağın iki yanındaki çıkıntıdır. Diğer taraftan *ka’beyn*in tesniye gelmiş olması da bunu

⁷¹ bk. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/7, 67, 109; 2/58; 3/155, 291, 316.

⁷² İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/189-191.

⁷³ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/70.

⁷⁴ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/48. Örnekler için ayrıca bk. 1/49, 67, 156, 169, 215, 290.

⁷⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/188. Ayrıca yolculuk konusundaki örnekler için bk. 2/69.

⁷⁶ Aydın, *Muhtelifü'l-Hadis İlimi Çerçevesinde İbn Huzeyme'nin Sahîh'i*, 101.

⁷⁷ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/73, 87, 279. ayrıca bk. 1/351, 354; 2/84, 334.

⁷⁸ bk. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/27, 107.

⁷⁹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/226; 3/267.

⁸⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/6.

desteklemektedir. Zira ayağın üstündeki kemik tektir.”⁸¹ diyerek İbn Huzeyme dilsel izahlara da yer vermiştir.

ş. Amelin imandan olduğuna dikkat çektiği bâb başlığı. Örneğin; “namazın imandan olduğunu, ayrıca iman ile İslâm'ın aynı anlamda kullanıldığını söyleyerek Cibrîl hadisinde zikredilen ibadetlerin bu minvalde ele alınması gerektiğine” işaret etmektedir.⁸²

t. İbn Huzeyme, bazı rivayetleri kitabının farklı bölümlerinde tahrîc ettiği bilgisini de vermektedir. Böylece tekrar eden rivayetlere ve rivayetteki farklılıklara müellifin bizzat kendisi işarette bulunarak⁸³ “ben bunun tamamını Kitâbü't-tefsîr'de tahrîc ettim”⁸⁴; “kitâbü'l-îmân'da imlâ ettirdim”⁸⁵ diyerek haber vermektedir.

İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'indeki bâb başlıklarının zengin bir yapıya sahip olduğu görülmekte, çoğu yerde bâb başlıklarının ihtiva ettiği hadis ile yakın alakası bulunmaktadır. Bu yönüyle sünen tarzı eserlerle benzerlik göstermekte iken Buhârî'nin yöntemindeki terceme-hadis münasebetinin kurulmasında karşılaşılan zorluğun⁸⁶ İbn Huzeyme'nin eseri için söz konusu olmadığı söylenebilir.

3.2. İbn Huzeyme'nin Bâb Başlıklarına Yansıttığı Bazı Çıkarımları

İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'i, hadis ilimleri açısından zengin bir içeriğe sahip olduğu için farklı çalışmaların da konusu olabilecek niteliktedir. Daha önce ifade edildiği üzere bu araştırmada sadece bâb başlıklarına yansıyan hususlar üzerinde durulacaktır.

3.2.1. Senede Dair Değerlendirmeleri

Hadise hüküm verme sürecinde râvinin kimliği, ilmî yolculukları, hoca-talebe ilişki ağı, adâlet ve zaptı gibi rivayetin sıhhatine etki edecek unsurların bilinmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda İbn Huzeyme; sahâbe, tâbiîn, esmâ, künâ, elkâb, râvilerin belde ve vatanları, müttetik-müfterik (isimleri benzer şahısları farklı râviler) başta olmak üzere râvilerin kimlikleri ve zabt durumları ile ilgili bilgiler aktarmaktadır.⁸⁷ Bazen de râvi hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasından hareketle temkinli ifadeler kullanır. Örneğin; “her gece Zümer ve Benî İsrâîl surelerini okumanın müstehap oluşu” bâbında rivayetin akabinde rivayeti kabul edilen ve aktardığı rivayetle amel edilen biri ise sûreleri okumanın sünnet olduğunu, ancak râvi hakkında cerh-ta'dîl bilgisine sahip olmadığını söyler.⁸⁸ Ravilerin ihticâc edilecek kimseler olup olmadığını sorgulayan İbn Huzeyme; Zem'a b. Sâlih (öl. ?), rivayetleri ile ihticâc edilen birisi ise “oruç tutacak birisi sahur yapmak suretiyle ibadetini kolayca yapabileceğini söylediği” bâb başlığında söz konusu râvinin hafızasının zayıflığına ve metindeki *kalbe* (metindeki ifadelerin yer değiştirdiğine) dikkat çekmektedir.⁸⁹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla haberin sıhhatine dair 45 yerde *haber sahihse* (إِنْ صَحَّ);⁹⁰ 17 yerde *haber sabitse* (إِنْ ثَبَّتَ الْحَبْرُ);⁹¹ kullanarak rivayetteki bir kusura dikkat çektiği ya da râviler hakkındaki en küçük değerlendirmeyi dikkate alarak titiz davrandığı, bunu da hadisin sıhhat değerlendirmesine yansıttığı görülmektedir. Örneğin; zekât malının başka bir yere naklinin mümkün olup olmamasına dair konuyu tartışırken Es'as b. Sevvâr'ın

⁸¹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/81.

⁸² İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/158-159.

⁸³ Örnekler için bk. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/87, 119, 144, 243; 3/220.

⁸⁴ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/226.

⁸⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/187.

⁸⁶ Bâb başlıkları ile hadisin hangi yönlerden irtibatı olduğuna dair çeşitli örnekler için bk. Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.).

⁸⁷ Feyyâz, *İbn Huzeyme ve menhecuhû*, 482, 511-553.

⁸⁸ Örnekler için bk. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/191; 4/284.

⁸⁹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/214. Ayrıca bk. 3/273; 4/74.

⁹⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/71, 203, 271; 2/181, 223, 329, 343, 354; 3/116, 148, 177.

⁹¹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/271; 3/39, 42, 70, 92, 265, 273; 4/66, 101, 159, 226, 262, 264.

(öl. 136/754[?]/143/761[?]) aktardığı rivayete “eğer haber sahihse” kaydını düşerek rivayette *kalbin* olduğunu, bu sebeple hadisin sabit olmadığını, ancak Muâz b. Cebel’in (öl. 18/639) Yemen halkından aldığı zekâtı yine aynı yerdeki ihtiyaç sahiplerine ulaştırdığına dair rivayetten hareketle⁹² senetdeki problemleri çözmek için aynı konudaki diğer rivayetlere yer vermektedir. Rivayet hakkındaki hüküm verme hassasiyetini akşam ve yatsı namazlarının ilk iki rek’atındaki kıraatin açıktan (cehrî) oluşuna dair rivayetin senediyle ilgili endişesini dile getirirken metnin sıhhatinde Müslümanlar (Ehl-i kible) arasında ihtilâf olmadığını söylemektedir.⁹³

3.2.2. Metne Dair Değerlendirmeleri

İbn Huzeyme’nin, ihtilâfu’l-hadisteki gayreti yanında onun fıkhu’l-hadîs yönünün de öne çıktığı görülür. Burada meseleleri tikel olarak tartışmaktan ziyade fikhî konuları bâb başlıklarına nasıl yansıtıldığı üzerinde durmak yerinde olacaktır.

3.2.2.1. Fikhî Meselelerin Delillerine İşaret Eden Bâb Başlıkları

İbn Huzeyme, farklı içtihatların olduğu meselelerde, şu konunun delili (ذِكْرُ الدَّلِيلِ) diyerek bâb başlıkları altında konuyla ilgili rivayetlere yer vermektedir. Özellikle Hanefî ve Şafî mezhepleri arasındaki temel ihtilâflardan biri olan *lems* kavramı etrafındaki farklı yaklaşımlara; “*lemsin*, cinsel münasebette cinsel uzuvların birbirine temas etmek ile olduğunu söyleyenlere karşı *lemsin* bazen el ile olduğunun delilinin yer aldığı bâbda” (بَابُ ذِكْرِ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ اللَّمْسَ قَدْ يَكُونُ بِالْيَدِ ضِدًّا قَوْلَ مَنْ زَعَمَ أَنَّ اللَّمْسَ لَا يَكُونُ إِلَّا بِجَمَاعٍ بِالْفَرْجِ فِي الْفَرْجِ) yer vermiştir. Bâb başlığının ifade ettiği manaya dikkat edilirse İbn Huzeyme, *lemsin* el ile temas etmek anlamına geldiğini kabul etmekte ve *lemsin* tenasül uzuvlarının cinsel münasebeti ile gerçekleştiğini iddia edenlerin görüşüne karşı delil olduğunu da ortaya koymaktadır. Onun bâb başlığı ve fikhî itirazının dayandığı delil ise: “Hiç şüphesiz âdemoğlu zinadan nasibini almıştır. Gözlerin zinası bakmak, elin zinası dokunmaktır (*lems*)...” rivayetidir. Ayrıca rivayetin sonunda yaptığı yorumda *lemsin* el ile dokunma anlamına geldiğine ilişkin bazı delillere yer vermiştir. Bu çerçevede İbn Huzeyme, “Şayet sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik ve onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı...”⁹⁴ âyetine, Peygamber’in (s.a.v.) mülâmese satışını yasakladığına ve Mâiz b. Mâlik’in (öl. ?) zina ikrarı yaptığında “belki de ona el ile dokundun” rivayetlerine atıfta bulunmuştur. Devamında ise, Hicazlı ve Mısırlı âlimler ile İmam Şafî ve Ehl-i eserin arada bir engel olmaksızın kadına dokunmaktan dolayı abdestin bozulduğunda ihtilâf etmediklerine, İmam Mâlik’in ise şehvetle dokunmaktan dolayı abdestin bozulduğuna dair görüşlerine yer vermiştir.⁹⁵

İbn Huzeyme’nin uzun bir şekilde verdiği bâb başlıklarından biri de abdestle ilgilidir. Abdesti bozan durumlar yanında teyemmümün suya bedel olduğunu, âyette zikredilen tuvalet yapma ve kadınlara temas etmenin ötesinde neyin abdesti bozduğu konusunda Hz. Peygamber’in hüküm koyma yönüne dikkat çekerek aktaracağı hadislerin muhtevasını bâb başlığına taşımaktadır. İbn Huzeyme’nin bakış açısını ve yorumunu yansıtan ifadenin tam metni şöyledir:⁹⁶

بَابُ ذِكْرِ وَجُوبِ الْوُضُوءِ مِنَ الْغَائِطِ وَالْبَوْلِ وَالنُّوْمِ «وَالدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ يُوجِبُ الْفَرْصَ فِي كِتَابِهِ بِمَعْنَى، وَيُوجِبُ ذَلِكَ الْفَرْصَ بِغَيْرِ ذَلِكَ الْمَعْنَى عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّمَا دَلَّ فِي كِتَابِهِ عَلَى أَنَّ الْوُضُوءَ يُوجِبُهُ الْغَائِطُ وَمُلَامَسَةُ الْبِئْسَاءِ؛ لِأَنَّهُ أَمَرَ بِالتَّيْمُمِ لِلْمَرِيضِ، وَفِي السَّفَرِ عِنْدَ الْإِعْوَازِ مِنَ الْمَاءِ، مِنَ الْغَائِطِ وَمُلَامَسَةِ الْبِئْسَاءِ، فَدَلَّ الْكِتَابُ عَلَى أَنَّ الصَّحِيحَ الْوَاجِدَ لِلْمَاءِ عَلَيْهِ مِنَ الْغَائِطِ وَمُلَامَسَةِ الْبِئْسَاءِ بِالْوُضُوءِ، إِذِ التَّيْمُمُ بِالصَّعِيدِ الطَّيِّبِ

⁹² İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/74.

⁹³ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/42.

⁹⁴ el-En’âm 6/7.

⁹⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/19.

⁹⁶ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/13.

إِنَّمَا جُعِلَ بَدَلًا مِنَ الْوُضُوءِ لِلْمَرِيضِ وَالْمَسَافِرِ عِنْدَ الْعُزْرِ لِلْمَاءِ، وَالنَّبِيِّ الْمُضْطَّافِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَعْلَمَ أَنَّ الْوُضُوءَ قَدْ يَجِبُ مِنْ غَيْرِ غَائِطٍ، وَمِنْ غَيْرِ مُلَامَسَةِ النِّسَاءِ، وَأَعْلَمَ فِي خَبَرِ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ أَنَّ الْبَوْلَ وَالنُّوْمَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى الْإِنْفِرَادِ يُوجِبُ الْوُضُوءَ، وَالْبَائِلُ وَالنَّائِمُ غَيْرُ مُتَعَوِّطٍ وَلَا مُلَامِسِ النِّسَاءِ، وَسَادُّكَزُ بِمَشِيئَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَعَوْنِهِ الْأَحْدَاثَ الْمُوجِبَةَ لِلْوُضُوءِ بِحُكْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَلَا الْغَائِطُ وَمُلَامَسَةُ النِّسَاءِ اللَّذَيْنِ ذَكَرَهُمَا فِي نَصِّ الْكِتَابِ جَلَّافٌ قَوْلَ مَنْ زَعَمَ مِمَّنْ لَمْ يَتَّبِعْ الْعِلْمَ أَنَّهُ غَيْرُ جَائِزٍ أَنْ يَذْكَرَ اللَّهُ حُكْمًا فِي الْكِتَابِ فَيُوجِبُهُ بِشَرْطِ أَنْ يَجِبَ ذَلِكَ الْحُكْمُ بِغَيْرِ ذَلِكَ الشَّرْطِ الَّذِي يَبْتَنِي فِي الْكِتَابِ

“Tuvalet (büyük abdest), idrardan (bevl) ve uykudan dolayı abdest almanın farz oluşunun zikredildiği bâb. Bunun delili Allah'ın kitabında bir yönüyle farz kıldığı bir şeyi, Nebi'nin (s.a.v.) dilinde başka bir anlamda farz kılabilirdi. Yüce Allah Kitabı'nda tuvaletten ve kadınlara dokunmaktan dolayı abdest almanın farz olduğunu bildirmiştir. Çünkü O, su bulunmadığı zaman hastalara, yolculara, tuvaletten çıkanlara ve kadınlara dokunanlara abdest yerine teyemmümü emretmiştir. Kitaba göre suya ulaşabilen sağlıklı bir kimse tuvalet sebebiyle veya kadınlara dokunmuş olsa su ile abdest alması gerekir. Temiz toprakla teyemmüm ise hasta ve su bulamadığı zaman yolcu için abdest yerine bedel olsun diyedir. Hz. Peygamber tuvalet ve kadınlara temas dışındaki şeylerde de abdest gerekli olduğunu öğretmiştir. Safvan b. Assâl'dan gelen rivayette; idrar yapmanın ve uyumanın ayrı ayrı abdest almayı gerektirdiğini, idrar yapmanın ve uyumanın ne büyük abdest yaptığını ne de kadınlara dokunduğunu bildirmiştir. Allah'ın yardımıyla, Allah'ın bir hükmü kitapta zikretmesinin ve onu farz kılmasının caiz olmadığını iddia edenlerin görüşünün aksine tuvalet ve kadınlara dokunma hariç Peygamber'in (s.a.v.) hükmüne göre abdest almayı gerektiren durumları zikredeceğim...”

İbn Huzeyme'nin ele aldığı diğer bir mesele; on beş bâb açarak konuyu uzun uzadıya açıklamaya çalıştığı namazda ellerin kaldırılması konusudur. Tekbir öncesi ellerin kaldırılması ile konuya başlayan İbn Huzeyme, rükûa giderken ya da secde aralarında ellerin kaldırılması gerektiğine dair rivayetleri ve kendi görüşlerini serdedir. Hatta elbise altında kaldığında ellerin nasıl kaldırılması ya da parmakların ne kadar açılması gerektiğine ilişkin ayrıntılı konularda dahi başlıklar seçmiştir. Bu bahislerden birinde, rükûa eğilmeden hemen önce ve rükûdan kalktıktan sonra ellerin kaldırılması gerektiğine ilişkin üç rivayet verir. Rivayetlerin akabinde de bu uygulamanın Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu ifade eder. Namazda ellerin kaldırılması konusunda Ehl-i re'yan temsilcisi olarak nitelenen Hanefîler ise delil gösterdikleri hadisler müvacehesinde söz konusu uygulamanın mensuh olduğunu belirtirler. Dolayısıyla İbn Huzeyme bu bâb özelinde “raf'u'l-yedeyn” bahsi altında açtığı on beş bâb ile fikhî tercih ve tespitlerin de ötesinde bir Ehl-i hadîs savunusunda bulunmuştur.⁹⁷

Diğer taraftan İbn Huzeyme, fikhî meselelerde bazen zikrederek bazen de zikretmeden Hanefîlere karşı sert bir dil kullanmaktadır.⁹⁸ Bu bağlamda sehiv secdesi,⁹⁹ mescidde yapılan bevl'nin nasıl temizleneceği,¹⁰⁰ gusül abdestinde niyetin gerekli olup olmadığı¹⁰¹ gibi konularda Hanefîlerin sünnete muhalif davrandıklarına dair çeşitli deliller zikreder. Hanefîlerle ilgili örnekler için *بَعْضُ الْعَرَّاقِيِّينَ*/bazı Iraklılar ya da *مَنْ زَعَمَ*/ iddia edenler ifadesini,¹⁰² bir başka yerde ise fikhî bilmeyenler/*صِنَاعَةَ الْفَقْهَةِ* ifadesini¹⁰³ kullanarak itirazlarını dile getirmektedir. Muâz b. Cebel'in, Hz. Peygamber'le (s.a.v.) birlikte

⁹⁷ Aydın, *Muhtelifü'l-Hadis İlmî Çerçevesinde İbn Huzeyme'nin Sahîh'i*, 104.

⁹⁸ Yıldırım, *İbn Huzeyme ve Sahîh'i*, 61.

⁹⁹ Hz. Peygamber'in sünnetine muhalif davranmakla itham ettiği kimselere dair bâb başlığına yansıttığı itirazlar için bk. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/130.

¹⁰⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/149.

¹⁰¹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/114.

¹⁰² İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/114, 149; 2/84, 358; 3/65, 172, 228; 4/182, 193; Oruç fidyesinde altmış fakir ifadesinin nasıl anlaşıldığına dair ihtilâfı çözmek için Arap dilini bilenler bunu anlar diyerek tercihinin bildirir. bk. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/222.

¹⁰³ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/81.

yatsı namazı kıldıktan sonra ailesiyle kıldığı namazın bazı Iraklıların iddia ettiği gibi nafile namaz olmadığı bilakis Hz. Peygamber ile farz namazı kıldığını söylemektedir. Hatta bu görüşünü de korku namazı ile ilgili imlâ ettirdiğini söylediği kitapta izah ettiğini anlatmaktadır.¹⁰⁴ Bununla birlikte cuma namazı kılmak için kırk kişi olması gerekmediğini, Hz. Peygamber hutbe irad ederken sahâbenin kervana doğru koştuklarını sonrasında ise on iki kişi kaldığını bildiren rivayetle değerlendirmektedir. Konuyu doğrudan “buluğa eren kırk kişiden daha azı ile cuma namazının geçerli olmayacağını iddia edenlere karşı namazın geçerli olacağına dair delilin yer aldığı bâb” başlığında ele alarak Şafiî'nin bu konudaki görüşünden farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır.¹⁰⁵

İbn Huzeyme, Rafizilerin abdestte ayakları yıkamanın gerekli olmayıp sadece mesh etmenin yeterli olduğu görüşünü de tartışır. “Ateşte yanacak topukların vay haline (وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ)” rivayetinde şiddetli bir uyarının yapılmış olmasından hareketle Rafizilerin görüşünü şu ifadelerle reddeder:

“Mest veya mest yerine geçen bir şeyle örtülmediği takdirde abdestte çıplak ayakları yıkamayı terk etmenin şiddetli bir şekilde uyarıldığı (tağlîz), ayakları yıkamanın gerekli olduğuna dair delillerin zikredildiği bâb. Râfiziler, farz olan ayakları yıkamak değil mesh etmektir diye iddia ederler. Ayakları mesh eden kişi, farzı yerine getirmiş olsaydı fazileti terk eden kişiye “yazıklar olsun ona!” demek caiz olmazdı. Zira abdest alan bir kişi topuklarını yıkamayı terk ettiği için Peygamber (s.a.v.): “Ateşte yanacak topuklara yazıklar olsun.” buyurmuştur.”¹⁰⁶

Benzer şekilde İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'te (ذِكْرُ الدَّلِيلِ) kalıbıyla yaptığı izahlar içerisinde ele alınabilecek bir diğer fikhî yorumlama biçimi de gerekçe ve sebep/illeti ortaya koyan (ذِكْرُ الْعِلَّةِ) şeklinde başlayan bâb başlıklarıdır. Örneğin konuyla ilgili olarak; “niçin kemik ve tezekle temizliğin yasaklandığı”,¹⁰⁷ “Hz. Bilal'in gece niçin ezan okuduğu”,¹⁰⁸ “Hz. Peygamber'in uyuya kalınan mekândan niçin uzaklaşmasını emrettiği”,¹⁰⁹ “cuma gününün isimlendirilme gerekçesini” ortaya koymak için kullandığı bâb başlıkları sayılabilir.¹¹⁰ Rivayetlerde zikredilen uygulamaların gerekçesini zikrederken söz konusu fiilin ibadete taalluk eden tarafları varsa ilgili meselede hükmün neye göre konulduğunun altını çizer.¹¹¹ Örneğin, tavaf esnasında Kâbe'nin rükünlerinden Hacerülesved ve Rükni-i Yemânî dışında diğer iki rükünün niçin istilâm edilmediğine ilişkin açtığı bâb başlığında musannif, Hz. Peygamber'in bu davranışının sebebine dikkat çekmiştir.¹¹² Bu bağlamda bâbın hadisine bakıldığında Hz. Peygamber, Hz. Âişe'ye Mekkelilerin Kâbe'nin yeniden inşası sırasında onun bir duvarını yapmadıklarını söylemiştir. Hz. Âişe de Hz. Peygamber'e bu işi kendisinin de yapabilecek durumda olduğu halde hangi sebeple girişmediğini sorunca Rasûlullah: “Şayet senin kavmin küfürden yeni çıkmış olmasaydı, yapardım.” diyerek cevap vermiştir. Bundan sonra İbn Huzeyme, konuya dair İbn Ömer'in rivayetini aktarır. Ona göre Hz. Peygamber, Rükni-i Şâmî ve Rükni-i Irâkî'yi Hz. İbrahim'in bina ettiği temeller üzerine kurulmaması sebebiyle selamlamamıştır.¹¹³ Diğer taraftan Hacerülesved'in neden siyah bir taş olduğunu ele alırken; “Hacerülesved'in cennetten indiğinde kardan beyaz olduğu, âdemoğlunun hataları sebebiyle siyahlaştığını” bildiren rivayeti bâb başlığı yapmaktadır.¹¹⁴ Umum olarak

¹⁰⁴ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/65.

¹⁰⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/174.

¹⁰⁶ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/83.

¹⁰⁷ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/44.

¹⁰⁸ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/209.

¹⁰⁹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/95.

¹¹⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/117.

¹¹¹ Aydın, *Muhtelifü'l-Hadis İlmî Çerçevesinde İbn Huzeyme'nin Sahîh'i*, 106.

¹¹² İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/217.

¹¹³ Aydın, *Muhtelifü'l-Hadis İlmî Çerçevesinde İbn Huzeyme'nin Sahîh'i*, 104.

¹¹⁴ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/217.

zikredilen âdemoğlu ifadesinden müşriklerin kastedildiğini sonraki bâbda yer alan başka bir rivayetle açıklamaktadır.¹¹⁵ Bu yöntemle İbn Huzeyme rivayetlerdeki olayların illetine dikkat çekmekte ve aynı konudaki hadisleri bir arada değerlendirmektedir.

Diğer bir örnekte ise; illet değişmekle birlikte Hz. Peygamber'in yapmış olduğu davranışın devam ettirilmesini hacdaki ıztibâ' ve remel örneği ile açıklar. Hz. Peygamber'in müşriklere karşı kuvvetli görünme amacıyla yapmış olduğu davranış, gerekçesi ortadan kalkmış olsa da sünnet olarak kalmıştır. Şartlar değişmiş olmasına rağmen Hz. Peygamber'in remel ve ıztibâ' davranışını belirli bir sebebe bağlı kabul etmemiş bilakis sünnet olarak kaldığı görüşünü benimsemiştir. Bunu; "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ortaya çıkan bir sebepten dolayı sünneti ihdas edebileceğine, ancak bu sebebin ortadan kalkmasıyla sünnetin ebediyen yürürlükte kalacağına dair delillerin zikredildiği bâbda" aktarmıştır.¹¹⁶

3.2.2.2. Hz. Peygamber'in Beyan Yönüne Dikkat Çeken Açıklamaları

İbn Huzeyme, Allah'ın hâs veya âmm olarak indirdiği ayetlerin açıklamasını Peygamber'e (s.a.v.) bıraktığını söyleyerek bazı örnekleri bâb başlığına taşımaktadır. Örneğin: "Namaz kılmak için harekete geçtiğinizde abdest alın." âyeti¹¹⁷ herkes için mi yoksa abdesti olmayanlar için midir? Yine zekât nisabının ve hırsızlıkta bir ölçünün olup olmadığı¹¹⁸ Hz. Peygamber tarafından bildirildiğini söyleyerek konuyu: "İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamam için sana uyarıcı kitabı indirdik."¹¹⁹ âyeti bağlamında ele almıştır.¹²⁰ Kısaca özetlediğimiz ve müellifin metodunu yansıttığını düşündüğümüz en uzun tercemeler arasında yer aldığı için bu bâb başlığını aktarmak istiyoruz:

بَابُ ذِكْرِ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّمَا أَوْجَبَ الْوُضُوءَ عَلَى بَعْضِ الْقَائِمِينَ إِلَى الصَّلَاةِ لَا عَلَى كُلِّ قَائِمٍ إِلَى الصَّلَاةِ فِي قَوْلِهِ: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ } [المائدة: ٦] الْآيَةَ، إِذِ اللَّهُ جَلَّ وَعَلَا وَلَى نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيَانٌ مَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ خَاصًّا وَعَامًّا، فَبَيَّنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسُنَّتِهِ أَنَّ اللَّهَ إِنَّمَا أَمَرَ بِالْوُضُوءِ بَعْضَ الْقَائِمِينَ إِلَى الصَّلَاةِ، لَا كُلَّهُمْ، كَمَا بَيَّنَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَرَادَ بِقَوْلِهِ: { خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً } [التوبة: ١٠٣] بَعْضَ الْأَمْوَالِ لَا كُلِّهَا، وَكَمَا بَيَّنَّ بِقِسْمَةِ سَهْمِ ذِي الْقُرْبَى بَيْنَ بَنِي هَاشِمٍ، وَبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، أَنَّ اللَّهَ أَرَادَ بِقَوْلِهِ: { ذِي الْقُرْبَى } [النساء: ٣٦] بَعْضَ قَرَابَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دُونَ جَمِيعِهِمْ، وَكَمَا بَيَّنَّ أَنَّ اللَّهَ أَرَادَ بِقَوْلِهِ: { وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا } [المائدة: ٣٨] بَعْضَ السَّرَّاقِ دُونَ جَمِيعِهِمْ، إِذْ سَارِقٌ دَرَاهِمٌ فَمَا دُونَهُ يَقَعُ عَلَيْهِ اسْمُ سَارِقٍ، فَبَيَّنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَوْلِهِ: «الْقَطْعُ فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا»، أَنَّ اللَّهَ إِنَّمَا أَرَادَ بِبَعْضِ السَّرَّاقِ دُونَ بَعْضِ بَقَوْلِهِ: { وَالسَّارِقَةُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا } [المائدة: ٣٨] الْآيَةَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: { وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ } [النحل: ٤٤]

Bir diğer örnekte ise; sineğin suya düştüğünde suyu necis yapmayacağını - kulleteynden az bile olsa diyerek- Şafii mezhebinin de benimsemiş olduğu "kulleteyn" hadisine atıf yaparak açıklamaktadır. Yenilmesinin haram olduğunu ise: "...Onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar."¹²¹ âyeti bağlamında Peygamber (s.a.v.) tarafından bildirildiğini söyler.¹²² Yine "fecrin beyaz ipi, siyah ipinden ayırt edilir hale gelinceye

¹¹⁵ Rivayet hakkında değerlendirmede bulunan A'zamî, isnadının zayıf olduğuna işaret eder. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/220.

¹¹⁶ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/211.

¹¹⁷ el-Mâide 5/6.

¹¹⁸ el-Mâide 5/38.

¹¹⁹ en-Nahl 16/44.

¹²⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/9.

¹²¹ el-A'râf 7/157.

¹²² İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/55.

kadar¹²³ ayetindeki (الخيطة) lafzına yeni bir mana yüklendiğini, bunun da Hz. Peygamber aracılığı ile onlara öğretilendiğini söylemektedir.¹²⁴

Diğer taraftan İbn Huzeyme'nin eserinde, Hz. Peygamber'in diliyle (عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ) hüküm konulmasına dair bâb başlıkları da görülmektedir. Örneğin; "Düşman korkusu olmadan namazların kısaltılmasını" ilgili bâbda şöyle ifade eder:

"Allah'ın kitabında bir şarta bağlayarak mubah kıldığı şeyi, bazen de kitabındaki bu şart olmadan Peygamber'in (s.a.v.) diliyle izin verebileceğine dair delillerin zikredildiği bâb. Şöyle ki; Cenâb-ı Hak, sefere çıktıklarında kâfirlerin Müslümanları zor duruma sokmasından korktukları için namazın kısaltılmasına kitabında izin vermiştir. Kâfirlerin, kendilerini tehditlen korkmasalar bile yolculukta namazı kısaltmaya Peygamber'inin (s.a.v.) diliyle mubah kılmıştır. Bununla birlikte bu delil; seferde iken namazı kısaltmanın kesin gerekliliğine değil mubah olduğuna işaret eder."¹²⁵

Aktardığımız bâb başlığında İbn Huzeyme'nin dikkat çektiği iki nokta önemlidir. Bunlardan biri, korku hali olmadan da namazların kısaltılması meselesi; ikincisi ise seferdeki kasrın mubah olup kat'iyet ifade etmemesidir. Böylece o, hükmün arka planına işaret ederken kasır emrinin mutlak gereklilik anlamına gelmeyeceğine dikkat çekmektedir.

3.2.2.3. Usule ve Fürûa Dair Kaidelerin Kullanıldığı Bâb Başlıkları

İbn Huzeyme, bir fakîh olması itibarıyla bâb başlıklarında fıkıh usulü, nahiv ve küllî kaideleri çokça kullanmıştır. Abdesti olan bir kimsenin abdestini bozduğuna dair kesin bir bilgisi yoksa şüpheye dayalı hareket etmemesini "yakîn (kesin bilgi) ancak yakîn ile zâil olur" kaidesinden ve bu konudaki rivayetlerden hareketle ele almıştır.¹²⁶ Örneğin: "Kul, abdesti bozan bir durum olmadığı sürece namazda gibidir." hadisindeki ihdâs (sesli-sessiz yellenme) konusunu açıklarken Arapça'da ismin başına gelen *lâm-ı ta'rîf* (el takısı) "o ismin verildiği bütün manaları içerir mi içermez mi?" problemine işaret etmiştir. Buradan hareketle her ne kadar *lâm-ı ta'rîf* istiğrâk (bütün manaları kapsadığı) için olduğunu iddia edenler varsa da bu rivayetten anlaşılması gerekenin abdesti bozan tüm şeylerin kastedilmediği, Hz. Peygamber'in (الْأَحْدَاثِ) kelimesini ma'rife kullanması sebebiyle rivayetten özellikle makattan yellenmenin kastedildiğini söyleyerek hadisi açıklamıştır.¹²⁷ Ayrıca "ses ve koku nedeniyle abdest gerekir" rivayetinde abdest almanın gerekliliğini rivayetin lafzındaki kasr edatı (innemâ) sebebiyle "sadece ses ve kokuya" bağlayanların yanlış anladığını, rivayetteki "ses ve koku" ifadesinin sorulan bir soru üzerine Hz. Peygamber'in verdiği cevap olduğunu izah eder.¹²⁸ İbn Huzeyme, bir başka yerde *lâm-ı ta'rîf* ile ilgili, وَأَخْرَجُوا الْحَجْرَ مِنَ الْبَيْتِ (Hicri, Kâbe'den çıkardılar) rivayetinde *lâm-ı ta'rîf*in, *Hicr*'in tamamını kapsamadığını, Kâbe'nin yeniden inşası sırasında maddi imkânsızlıklar sebebiyle *Hicr*'in bir bölümünün yapının dışında bırakıldığını böylece *lâm-ı ta'rîf*in kelimenin anlam evreninin bir kısmını kapsadığını söyler.¹²⁹

İbn Huzeyme, hem mücmel-müfesser hem de umum-husus konularına temas ederek hadisin zâhirî manasından öte ne kastedildiğini beyan etmek için bâb başlıklarına yer vermektedir. Umum olarak zikredilenden hususi mananın kastedildiğini (*zikri 'âmm irâdei hâs*) söyleyerek birçok bâb başlığında bu küllî kâideye yer vermiştir. "Ramazan ayı girdiğinde şeytanlar bağlanır." rivayetinde kastedilenin bütün şeytanlar olmadığı, zira bu

¹²³ el-Bakara 2/187.

¹²⁴ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/208.

¹²⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/71.

¹²⁶ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/17.

¹²⁷ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/17.

¹²⁸ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/18.

¹²⁹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/336.

ismin genel olduğu, rivayette kastedilenin ise cinlerin azgınları olduğunu söylemektedir.¹³⁰ Ayrıca "namazın ilk vakitte kılınmasına" dair mücmel rivayeti ele aldığı bâb başlığında bunun her zaman böyle olmadığı, hava sıcak iken öğle namazını serin vakte erteleme, ihtiyar ve güçsüz kimseler olmasa yatsı namazının tehir edilmesine ilişkin rivayetlere atıf yaparak konuya bütüncül yaklaştığı görülmektedir.¹³¹ Aslında bu yöntemle İbn Huzeyme, rivayetlerin bütüncül değerlendirilmesine ve anlama problemlerinin giderilmesinde önemli bir ilkeye işaret etmektedir. Rivayetlerin birbirleri ile açıklamasına yer verdiği örneklerden biri de sefer ve hazaardaki namazın rek'atlarının mahiyetine dair bâb başlığında şu şekilde görülmektedir:

"Namazın başlangıçta iki rek'at farz kılındığını söylerken bütün namazlar değil akşam namazı hariç geri kalan dört vakit namazdır der. Sonra mukim iken sabah ve akşam hariç namazların rek'at sayıları arttırıldı. Buna delil ise; İbn Abbâs'ın: 'Allah, namazı (rek'atlarını) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) diliyle dört rek'at farz kıldı.' sözüdür. 'Namazlar' ifadesi ile de bütün namazlar olmadığını sabah ve akşam hariç diyerek konuyu açıklar. Benzer şekilde 'namazlar seferde iki rek'attır' derken akşam namazı hariçtir. İşte bu örnek lafzı âmm murâdu hâs kabilindedir."¹³²

İbn Huzeyme, aktardığımız bu başlıkta rek'atların nasıl değiştiğini İbn Abbâs'ın sözüne yer vererek değerlendirirken hükmün Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından belirlendiğine, bir yönüyle Hz. Peygamber'in hüküm koyması konusuna temas etmektedir. Bir başka bâbda, namazın rek'atlarını Allah'ın kitapta vahiy ile bildirmediğini ancak sözlü veya fiili olarak açıklamasını (tibyân) Peygamber'e (s.a.v.) bıraktığını söylemektedir.¹³³

3.2.2.4. Hadisin Lafzındaki İfadeyi Vücûb-Nedb-Müstahap Olarak Yorumladığı Bâb Başlıkları

İbn Huzeyme, hadislerin anlaşılması ve bağlamını tespit etme gayretini de bâb başlıklarına yansıtılmaktadır. Hadisin lafzı ile kastedilenin "vücûb mu nedb mi olduğu?" konusunda çıkarımlar yapan İbn Huzeyme'nin, rivayetin lafzını fazilete ve mendup bir davranışa hamlettiği çeşitli konular vardır. Örneğin; bir kâfirin Müslüman olduğunda gusletmesinin,¹³⁴ cünüp olan kimsenin bir şeyler yemek istediğinde¹³⁵ veya ikinci defa cinsel münasebette bulunmak isteyen kimsenin abdest almasını emreden rivayetteki emrin nedb ifade ettiğini söyler. Bunun ilk cinsel münasebet için mahzurlu ancak ikinci defa ilişkide bulunacaklar için vücuda güç kazandıran bir etkiye sahip olduğunu söyler.¹³⁶ Hacamat yaptıran veya baygınlık geçiren kimsenin yıkanması konusunda bayıldıktan sonra kendisine gelen kimsenin yıkanmasına dair emrin de müstehap olup vücûb ifade etmediğini söyleyerek yıkanmanın gerekçesini beden rahatlaması olarak açıklar.¹³⁷ Cuma sûresindeki: "Namaz kılındı mı artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasip arayın." âyetini¹³⁸ zâhiren yorumlayan sahâbînin bu tavrına karşın âyetteki "yeryüzüne dağılın" emir sîgasının müstehaplık ifade ettiğini söyler.¹³⁹ Nafile namazları evde kılmanın mescitte kılmaktan daha faziletli olduğuna;¹⁴⁰ Hz. Ömer'in, İbn Abbas'ı vesile ederek yağmur duasında bulunmasından hareketle Hz. Peygamber'e yakınlığı olan kimseler aracılığıyla yağmur talebinde bulunmanın müstehap olduğuna da işaret eder.¹⁴¹

¹³⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/188.

¹³¹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/169.

¹³² İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/157, 191; 4/272.

¹³³ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/72.

¹³⁴ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/136.

¹³⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/108.

¹³⁶ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/110.

¹³⁷ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/136.

¹³⁸ el-Cum'a 62/9.

¹³⁹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/185.

¹⁴⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/210.

¹⁴¹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/337.

Sonuç

Bu araştırmada, İbn Huzeyme'nin *Sahih*'indeki bâb başlıkları üzerinde durulmuş, müellifin bâb başlıklarıyla ortaya koyduğu hadis yorumculuğu ve fikhî bakış açısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmada hadis ilimleri açısından da zengin bir içeriğe sahip olan eserin bâb başlıklarının fikhî ihtilâfları tartışan/savunan bir yapıya büründüğü söylenebilir. Bu noktada İbn Huzeyme, haberin sıhhatine dair senet ve metinle ilgili tespitlerini, râvilerin zabt durumları ile ilgili bilgileri, hadislerin anlaşılması ve bağlamını tespit etme gayretini de bâb başlıklarına yansıtmıştır. Âyet, hadis ve dilsel kaidelerden istifade ile oluşturduğu uzun bâb başlıkları müellifin salt hadis tasnifi yapmadığını bilakis fikhî görüşlerini de temellendirdiğini göstermektedir. Müellifin metoduna dair genel bir tavır ortaya koyan bu çalışmanın ilgili bâb başlıklarının analizlerini yapmak suretiyle genişletilmesi ve mukayeseli çalışmaların yapılması mümkündür. Fıkhu'l-hadis'in önemli bir örneği sayılan bu eser, tasnif dönemindeki fikhî ihtilâfların eserlere nasıl yansıdığını, özellikle Ehl-i hadis'in kendisi dışındaki görüş sahiplerine karşı tavrını net bir dille ortaya koymaktadır. Buradan hareketle tasnif dönemi eserlerinin kendine özgü bir yapısı olduğu, ale'l-ebvâb eserlerin sadece hadisleri derlemeyi hedeflemediği bilakis müellifin içinde bulunduğu ilmi-kültürel ortamın hususiyetlerini taşıdığı görülmektedir. Bu çıkarımların neticesinde muhaddislerin, itikadi ve fikhî mezheplerin görüşlerini desteklemede/eleştirmede, rivayetlerin tespit, kabulünde/reddinde ve yorumlanmasında dil unsurlarını, fıkıh usulü kâidelerini ne derece kullandıkları da çalışılması muhtemel konular arasındadır. Bu yönüyle müstakil şerh faaliyetleri öncesinde hadis edebiyatında musanniflerin yorum faaliyetinin izi sürülebilir. Tasnif sürecinde hoca-talebe ilişkisi olup sahih rivayetleri derlemeyi amaçlayan ancak birbirlerinden farklı yapıda eser telif eden Buhârî, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'ın birbirlerini etkilemeleri ve rivayetin sıhhatine dair yaklaşımları da dikkat çeken konular arasındadır. Musanniflerin, eserlerinin telif amaçları etrafında zikrettikleri şartlar veya ulemânın ilgili eserlerin kritiği ile ortaya çıkardıkları bazı değerlendirme ölçütleri kayda değer bir veri sunmaktadır. Bununla birlikte Ehl-i hadis, Ehl-i re'y tartışmaları başta olmak üzere rivayet sürecine etki eden olaylar ile hadislerin sıhhat değerlendirmesi arasında bir etkileşimin olup olmadığı da ele alınabilecek konular arasındadır. Dolayısıyla mezhepsel etkinin güçlü bir şekilde görüldüğü bu eserlerin zikrettikleri rivayetleri kabuldeki metodoloji farklılıklarını da dikkate alan bütüncül bir bakışla değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

Kaynakça

- A'zamî, Muhammed Mustafâ. "Mukaddime", *Sahîhu İbn Huzeyme*, mlf. Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbü'rî. 1/1-37. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 2. Basım, 1413/1992.
- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî b. Âdillâh ed-Dimeşkî. *İşâratu'l-fevâid*. thk. Merzûk b. Heyyâs Âl-i Merzûk ez-Zehrânî. 2 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1425/2004.
- Albogha, Asma. "Kütüb-i Sitte Müelliflerinin Bab Başlıkları Altında Zikrettikleri Hadislerin Tertibinde Takip Ettikleri Yöntemler Üzerine Bir Araştırma ve Değerlendirme". *Kilitbahir* 21 (2022), 119-136.
- Ali el-Karî, Ebû'l-Hasen Nûreddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-esser*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Darü'l-Erkâm, ts.
- Aydın, Bünyamin - Aydın, Osman. "Dilbilimsel Çözümlemelerin Hadislerin Anlaşılmasında Kullanımı: İbn Huzeyme'nin Sahîh'i Özelinde". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/3 (Eylül 2023), 490-513.
- Aydın, Osman. *Muhtelifü'l-Hadîs İlmi Çerçevesinde İbn Huzeyme'nin Sahîh'i*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Bedruddîn el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *Umdetu'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Çakan, İsmail Lütfî. *Hadis Edebiyatı (Çesitleri - Özellikleri - Faydalanma Usulleri)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 6. Basım, 2008.
- Eroğlu, Ayşegül. "Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'indeki Bab Başlıkları Üzerine Yapılan Çalışmalar ve İbnü'l-Müneyyir'in el-Mütevârî'si". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 17/1 (2019), 101-123.
- Feyyâz, Abdülaziz Şakir Hamdânî. *el-İmâm İbn Huzeyme ve menhecuhû fî Kitâbihi's-Sahîh*. 2 Cilt. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2001.
- Görmez, Mehmet. "Fikhü'l-Hadîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/547-549. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Hâkim, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Nisâbü'rî. *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*. thk. es-Seyyid Mu'zam Huseyn. Beyrut: y.y., 1397/1977.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmî'*. thk. Mahmûd et-Tahhân. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1983/1403.
- İşık, Mustafa. "İbn Huzeyme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/79-81. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbü'rî. *Kitâbu't-Tevhîd ve isbâtu sıfâti'r-Rab 'azze ve celle*. thk. Abdulazîz b. İbrâhîm eş-Şehvân. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1414/1994.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbü'rî. *Sahîhu İbn Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 2. Basım, 1413/1992.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu İbn Huzeyme*. thk. Merkezü'l-Buhûs. 4 Cilt. Kahire: Dâru Te'sîl, 1435.
- Koçkuzu, Ali Osman. *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1983.
- Korucu Güven, Sema. *Siyasî ve İtikadî Tartışmaların Kütüb-i Sitte'deki Yansımaları*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Münâvî, Zeynuddîn Muhammed Abdurraûf b. Tâcu'l-Ârifin el-Haddâdî. *el-Yevâkît ve'd-dürer Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*. thk. el-Murtazâ ez-Zeyn Ahmed. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1999/1420.
- Onay, İsa. "Ulûmü'l-Hadîse Katkısı Bağlamında Müstahrec Türü Eserlerin Mahiyeti". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/3 (2021), 1319-1340.
- Özpınar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu, 2005.

- Sezgin, Fuat. *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*. İstanbul: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1956.
- Sübki, Tâceddin. *Tabakâtu's-Şâfi'yyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. b.y.: Hicru li't-tibâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzî', 2. Basım, 1413.
- Sülemî, Abdurrahman b. Nüveyfi' b. Fâlih. "Tebvîbü'l-hadîs -menhecühû ve tetavvuruhû et-tarihî 'inde'l-muhaddisîn-". *Mecelletü câmiatü Ümmülkura li ulûmi's-şerîati ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 85 (2021), 346-422.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî. *Tabakâtü'l-fukahâ*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'r-Râid, 1390/1970.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî. *Şerhu Me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zuhri en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câdilhak. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Temiz, Rabia Zahide. "İbn Huzeyme'nin Kitabı't-Tevhîd Adlı Eseri Çerçevesinde Allah'ın Vech Sıfatı İle İlgili Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (Aralık 2015), 112-139.
- Toksarı, Ali. "Sahîhu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri (Terâcimu Sahihî'l-Buhârî)". *Büyük Türk - İslâm Bilgini Buhârî (811-569) Uluslararası Sempozyum (18-20 Haziran 1987)*. ed. Ahmet Hulusi Köker. 109-132. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1996.
- Topgöl, Muhammed Enes. *İsnadın Satır Araları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2018.
- Yıldırım, Enbiya. *İbn Huzeyme ve Sahih'i*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2011.